

ВАЊА ГЛИШИН*
Факултет за европске правно-
политичке студије
Нови Сад

УДК 327(430):327(497)
Прегледни рад
Примљен: 26.04.2019
Одобрен: 15.05.2019
Страна: 327-340

НЕМАЧКИ СРЕДЊОЕВРОПСКИ КОНТИНЕНТАЛИЗАМ И БАЛКАН

Сажетак: Несумњив балкански геополитички значај већ вековима привлачи пажњу глобалних и регионалних сила чији су интереси укрштени на овом простору чинећи чврст геополитички чвор.

У нашем фокусу биће регионална сила Немачка, која балкански простор у вишевековном континуитету пројектује као своју сферу утицаја. Разлози су многи, а у циљу што бољег разумевања истих, настојаћемо да на самом почетку рада јасно представимо постулате немачке геополитичке школе, затим ћемо, ослоњени на теорије и пројекције немачких геополитичких ауторитета тога времена, анализирати двовековну германску пројекцију Балкана у 19. и 20. веку. На крају, анализираћемо однос немачког средњоевропског континентализма према Балкану на почетку 21. века.

Кључне речи: геополитика, Балкан, средњоевропски континентализам, Немачка, Mitteleuropa

Увод

Геополитика као вишедимензионална наука помоћи ће нам приликом анализе сложености и замршености политичке реалности на Балкану. Иако је ова релативно млада наука дуго била негативно карактерисана због њене везе са нацистичком Немачком, није изгубила на значају. Штавише, њен се значај увећава и прати актуелне реал-политичке токове на међународној сцени.

Од свог настанка, геополитика је била интересантна великим силама – Немачкој, Великој Британији, Сједињеним Државама, Русији, Француској – које су озбиљно приступале проучавању ове дисциплине оставивши траг у виду класичних геополитичких теорија. Разрадом класичних теорија, данас се упознајемо са новим/старим геополитичким концептима и новим/старим геополитичким циљевима. Многи од тих циљева могу се лоцирати управо на Балкану, а ми ћемо настојати да представимо немачке геополитичке циљеве и

* glisinvanja2@gmail.com

геополитичку пројекцију Балкана као своју интересну сферу у вишевековном историјском континуитету.

Немачка геополитичка школа

Немачки научник Фридрих Рацел (*Friedrich Ratzel*, 1844-1904), је својим теоријама поставио темеље будућој научној дисциплини – геополитици. Ток од античке мисли, преко средњег века, допринео је да се формира класична геополитичка мисао према којој је *држава организам укорјењен у тлу*. Органицистички приступ заговарали су Фридрих Рацел и Рудолф Кјелен, а њихови ставови и сама наука злоупотребљени су од стране нацистичке Немачке.

Фридрих Рацел је, својим органицистичким и дарвинистичким теоријским приступом, заступао тезу да тло обликује људе настањене на њему, односно да тло утиче на раст и развој народа. Оно што повезује народе на једном простору, јесу заједнички интереси и потребе, а основне потребе према Рацелу су храна, станиште и размножавање, које „животни простор” (*Lebensraum*) треба да обезбеди. С обзиром на то да је државу посматрао као живи организам, чији раст зависи од карактеристика тла (рељеф, величина територије, границе, положај...) и особености народа, природно је да постоји потреба за растом и ширењем. Из тога следи „колонизаторска логика”, која подразумева „потребу ширења територије и њену експанзију изван постојећих граница” (Деспотовић, Љ., 2012:16). Ширење простора је борба за опстанак, будући да „недостатак простора и просторни ниҳилизам” доводе државу у „животну опасност”. С тим у вези, за Рацела „опросторена” политика, је успешна политика. (Степић, М., 2016:146)

На крају, Рацелов идеал јесте ширење држава до „природних граница” што води стварању великих политичких и економских простора, односно до „државе-континента”. Ти ставови које је развио после боравка у Америци сврставају га у присталице „концепције *светске велесиле (Weltmacht)* чија моћ би постепено расла до планетарног нивоа” (Исто, 147). Да би једна земља постала светска велесила, закључује Рацел, она мора да гради поморску моћ која је значајна за планетарну експанзију. С тим у вези он је напомињао да континенталне силе попут Немачке морају да развијају поморске снаге.

Швеђанин Рудолф Кјелен, о коме је било речи у претходном делу рада, био је германофил, те је Немачку узимао за пример приликом експлицирања својих идеја. Тако је он „усталио геополитичку максиму по којој се интереси Немачке, као централне копнене и државне масе у Европи, супротстављају интересима такозваних западноевропских држава, каквим је сматрао пре свега Енглеску и Француску” (Деспотовић, Љ., 2012:16-17).

Кјелен је сматрао да Немачка уз помоћ Турске треба да прошири свој утицај на „Дарданеле и Персијски залив (програм Елба-Еуфрат), као и на Египат, укључујући Суецки канал, Судан и Африку до екватора (програм Елба-Екватор)”. (Грчић, М., 2000:38) Међутим пораз у Првом светском рату и версајско прекрајање граница пореметило је планове. Јавио се нови проблем –

границе. За Кјелена питање граница је питање односа снага, те се закључује да се границе померају на рачун слабијих (ширење територије) од чега зависи развој просперитетних држава. Границом обухваћен простор треба да задовољи „принцип хармоније (складности) и принцип индивидуалности (особености)”, то тло на ком се држава налази, представља њену суштину, део „државног организма”... (Степић, М., 2016:160-162)

Сврставајући Немце у групу „младих народа”, Кјелен је сматрао да „Немачка треба да шири своју просторно-географску експанзију на средњоевропски простор, ширећи се ка идеалу континенталне државе великих планетарних размера”. (Деспотовић, Љ., 2012:17) То значи да је он подржавао и оправдавао експанзионизам Немачке као државе „младог народа” на рачун Француске и Британије као држава „старих народа”.

Све предлоге и идеје које је понудио Кјелен биле су веома значајне за Немачку, јер је он увиђао проблеме Немачке, нудећи решења. Указао је на то да Немачка „мора себи прибавити сигурно тржиште за куповину сировина и за продају производа”, другачије речено „посебну интересну сферу”. Поредио је Енглеску и Немачку тог доба, Кјелен говори да су им проблеми исти, али путеви различити – „Енглеска већ поседује интересне сфере” у оквиру своје велике империје, те је задатак да их затвори, док „Немачка ову сферу сама тек мора да створи. Ако је пут, који Енглеску води к циљу концентрација, онда је доследно томе пут Немачке експанзија”. С тим у вези можемо истаћи програме *Берлин-Багдад* и *Средња Европа*.¹

Фридрих Науман (*Friedrich Naumann*, 1860-1919) објавио је 1915. године капитално дело под називом „Средња Европа” (*Mittleuropa*). Он је средњоевропском концепцијом наставио оно што су започели Рацел и Кјелен, истакавши значај тог простора за Немачку.² С тим у вези, Науман је понудио „јединствену визију Средње Европе као геополитичке целине, окупљене око Немачке, која би представљала четврту светску силу по својој јачини” (Пророковић, Д., 2014:36). Занимљиво је истаћи да су немачки теоретичари позивали на „унутрашњу хомогенизацију у циљу остваривања националних интереса”, док су од народа, који су били потенцијална сметња јачању немачког утицаја, правили непријатеље. Зато је Науман понудио визију Средње Европе, као својеврсну конфедерацију и заједничко – немачко, словенско, мађарско и јеврејско – наслеђе. (Исто, 197)

Један од најзначајнијих немачких геополитичара, као и један од родоначелника немачке геополитичке школе је Карл Хаусхофер. Он је развио геополитику као одређену „стратешку доктрину”, која је настојала да на основу просторних односа и просторног распореда копна и мора, пронађе најбоље могућности за немачку експанзију, која је првенствено требало да буде оријентисана према истоку и југоистоку – за Немачку њен будући „животни простор” требало је проширити на рачун Словена. (Павић, Р., 1971:19)

¹ Погледати: Кјелен, Р. (1923): Држава као животни облик (превео др Фрањо Мађаревић), Издање И.Ђ. Ђурђевића, Београд-Сарајево, стр., 130-131

² Средњоевропски простор једна је од три геополитичке континенталне целине, смештена између Русије на истоку и западних сила. Пророковић, Д. (2014): Немачка геополитика и Балкан: О циљевима средњоевропског континентализма, *Catena Mundi*, Београд, стр., 36

„Надовезујући се на теорију Фридриха Рацела, Хаусхофер је за потребе нациста преформулисао теорију животног простора, од Рудолфа Кјелена преузео је поглед на државу као на биолошки организам, а од Хелфорда Мекиндера преузео је теорију о Срцу света (Heartland), али и убеђење да ће овладавање срцем света Немачкој донети превласт на свету.” (Пророковић, Д., 2012:60)

Такође, допуњавајући теорије Рацела и Мекиндера, Хаусхофер је понудио нову форму политичке организације. Он предвиђа интегрисање држава и њихових колонијалних посета у „четири панобласти: 1. Евроафрика, у којој доминира франко-германски тандем; 2. Панруссија са утицајем у Персији, Авганистану и Индији; 3. Источна Азија на челу са Јапаном; 4. Северна и Јужна Америка под руководством САД” (Грчић, М., 2000:43). Он је заговарао немачко-совјетски (Рибентроп-Молотов) пакт, а одговор на претње „атлантистичког запада” видео је у стварању „континенталног савеза између Берлина, Москве и Токија”. (Деспотовић, Љ., 2012:21)

Карл Шмит (*Carl Schmitt*, 1888-1985) је још један значајан представник немачке геополитичке школе. Он је у својим радовима понудио идеје и теорије о великим просторима (*Grossraum*), Номосу³ земље и Номосу мора. Такође, критикујући либералне концепције правне државе и људских права, понудио је своју идеју о „праву народа (*Volksrechte*), која пледира на право народа на своју духовну, политичку, историјску, идентитетску особеност, као и на тзв. културну сувереност” (Деспотовић, Љ., 2012:22).

Шмит светску историју представља као борбу између континенталних и поморских држава, називајући силе копна Бехемонтом, а силе мора Левијатаном. Антагонизам поморског и континенталног света, представља глобалну реалност која широм планете изазива напетост, покреће, успорава или убрзава историју.

Треба истаћи да теорија „великог простора” садржи идеју о ширењу народа и државе у просторном смислу. Међутим, просторно ширење државе „не подразумева само политички већ и економски и технички аспект распрострања моћи, од града-државе, преко државе-територије, до државе-континента” (Исто, 22).

Закључили бисмо да су немачки геополитичари сматрали „геополитику за практичну примену географије у политици, која има за циљ: 1. да припреми Немце за реваншистички рат и да их „научно” увери у нужност борбе за освајање „животног простора” на истоку-југоистоку, и 2. да морално разоружа противнике приказујући немачки империјализам као „географску судбину””. За постизање наведених циљева, требало је вишедимензионално приступити анализи држава, њихових „војних потенцијала, војне снаге, насељености, националних проблема, положај и граница”. С тим у вези, геополитичари су синтетисали методе географије, економије, социологије, етнологије и етнопсихо-

³ „Номос је реч из грчког језика коју Шмит преводи и тумачи на три начина: прво, као узимати, заузимати, освајати; друго као поделу и расподелу узетог; и треће, као искоришћавати, експлоатисати”. Пророковић, Д. (2014): Немачка геополитика и Балкан: О циљевима средњоевропског континентализма, *Catena Mundi*, Београд, стр., 149

логије, да би могли „оценити офанзивну и дефанзивну моћ држава, све што би могло бити од користи да се постигне успешно поткопавање и рушење одбрамбеног система противника”. (Грчић, М., 2000: 43)

За пропагандне циљеве они су саставили милитантну геополитичку доктрину, која се заснивала на четири принципа, односно „права”:

1. „животног простора” (германског империјализма);
2. „Крви и тла” (германске „више” расе);
3. „Природних” граница (Трећег рајха);
4. „Панобласти” (новог светског поретка на челу с Немачком). (Грчић, М., 2000:43)

Геополитичке идеје о држави као живом организму, о границама, простору (Raum), животном простору (Lebensraum), великом простору (Grossraum), затим концепција Средње Европе (Mitteleuropa) и Пан-области, прихваћене су у круговима нацистичких идеолога и стављене у службу Трећег рајха. Због тога је геополитика била оштро критикована, па чак и забрањена након Другог светског рата. С тим у вези, не сме се заборавити да је Немачка „колевка расистичке варијанте геополитике која је коришћена као покриће за „природно право” на експанзију према другим сувереним државама и покорвање њихових народа”⁴.

Германска пројекција Балкана у XIX и XX веку

У овом делу рада пратићемо историјске околности на Балкану током XIX и XX века, те ћемо настојати да издвојимо за нашу тему значајне догађаје које ћемо анализирати кроз призму геополитике.

Први српски устанак избио је 1804. године, окупљањем устаника у Орашцу. Срби су устанком ударили темељ независној држави и покренули низ побуна широм Балкана. Под вођством Ђорђа Петровића Карађорђа, Срби су до 1807. године извојевали низ значајних победа од Иванковца и Мишара до Београда и Шапца. Након три године самосталног српског ратовања против Турака, прикључује се 1807. године велика сила са истока, Русија. С друге стране, Наполеонова Француска кренула је са освајањем западног дела Балканског полуострва. Наполеон је испројектовао судбину Балкана, сматрајући да се „универзално царство под његовим жезлом може створити само на Оријенту, а кључ за њега су мореузи Босфор и Дарданели, са Константинопољем као једном од три престонице” (Екмечић, М., 2017:174-175). Такође, требало је онемогућити руском војнику да на Балкану приђе Дунаву и Београду. То говори у прилог тези о геополитичком и геостратешком значају Балканског полуострва, прецизније његовом средишњем делу који од Београда, моравско-вардарском удолином води ка истоку.

⁴ Славољуб Шушић указује на књигу Хајнца Брила „Геополитика данас, шанса Немачке?”, која актуелизује наведене ставове из прве половине XX века. Шушњић, Б. С. (2004): Геополитички кошмар Балкана, Војноиздавачки завод, Београд, стр., 245

Велики Наполеонов поход на Русију 1812. године, променио је стање на Балкану. Русија је била приморана да потпише примирје са Османлијама и да се повуче са тог простора, што је проузроковало сламање српске револуције. Недовољно снажни да сузбију турске нападе, устаници су били принуђени на повлачење према северу, препуштајући Турцима Београдски пашалук. Од тог тренутка крећу турске освете и пљачке, што је изазвало нови устанак 1815. године.

На Бечком конгресу 1814-1815. године, „Русија је покушала да покрене питање балканских народа у Османлијском царству”, међутим, Велика Британија је пружила отпор, подржавајући аустријску политику. „Аустрија је за британске људе била једна од основа стабилности у Европи, конзервативна сила као вечни горњи дом Европе, представља најбољег савезника за очување Турске од руских амбиција. (...) Овакво држање британске дипломатије, која је била школа мишљења целе британске елите, оставило је правило за целу будућност да је и у часовима великог ратног савезништва 1914. и 1941. године, Србија увек била посматрана из угла њеног верског и словенског сродства са Русијом.” (Екмечић, М., 2017:194) Из такве британске политике проистичу двоструки стандарди и геополитичке пројекције балканског простора.

Академик Милорад Екмечић указао је на низ историјских последица српске револуције. Прво, „створено је језгро државе националног суверенитета...”, затим је „подрезан корен исламском државном феудализму, сељаци су постали власници својих баштина и цела нација је израсла у заједницу малих слободних сељака”, треће, „заустављен је процес исламизације” и четврто се односи на „отварање епохе сукоба интереса великих и малих народа у Југоисточној Европи. Мале балканске нације постају одлучујући фактори у решавању Источног питања. У оквиру овог мотива у целој наредној историји ће државе католичке Средње Европе (Немачка, Аустрија, Мађарска, северна Италија) настојати да своје политичке интересе претворе у водиче свих историјских решења у области организације друштва, државе и културе. Нетолеранција према другим верама је стална”. (Екмечић, М., 2017:200-201)

Професор Љубиша Деспотовић указује на процес модернизације као позитиван учинак Српске револуције и истиче политичку модернизацију као најснажнију и најдиманичнију, сматрајући да је у „појединим периодима она била и замајац укупног развоја друштва”. (Деспотовић, Љ., 2008:50)

Након Српске револуције, Аустрија се учвршћује у историји балканских народа. Закључили бисмо да су током прве две деценије XIX века, балкански народи били оруђе у рукама великих сила, које су их, злоупотребљавајући њихов безизлазан положај, патње и страдања, наводиле у правцу испуњавања личних амбиција.

Балкан је и у наредном периоду био зона интереса и сукобљавања великих сила. „Кнежевина Србија, која се граничила са Хабзбуршком монархијом са специфичном геополитичком и крхком политичком позицијом, била је зависна не само од воље сизерена, турске Порте, већ и од утицаја две велике силе које су доминирале Балканом – Хабзбуршке монархије и Русије”. (Батаковић, Т. Душан, 2018:9-10)

Године 1875., после низа устанака, избија нови, најмасовнији и један од најзначајнијих, који је водио ка уједињењу целог српског народа. Годину дана касније, 1876., избио је српско-турски рат, ком се Русија прикључује 1877. „Велика источна криза (1875-1878) отворила је време у ком је Балкан постао стална позорница на којој се одвијао тихи европски сукоб. (...) показала је како равнотежа између Великих сила може зависити од опстанка Османског царства, запоседања Кипра или Босне или Грделичке клисуре... Стицањем независности 1878. Србија је више него икада пре постала политички и економски упућена на Аустро-Угарску у чију је интересну сферу управо била ушла.” (Антић, Ч., 2009:16)

Русија је Санстефанским миром, марта 1878. године, направила план стварања Велике Бугарске и наметнула је Турској своје услове. На руске идеје о пансловенству, бурно су реаговале велике силе, што неколико месеци касније, 13. јуна, доводи до сазивања Берлинског конгреса. Тај догађај је прекретница у српској, балканској и европској историји. „Србија, Црна Гора и Румунија су признате као независне државе са увећаном територијом. Бугарска је добила аутономију. Македонија и Косово су остављени у оквиру Османлијског царства. Рашка област, службено звана „Новопазарски санџак”, најпре је добила хабзбуршке гарнизоне, а касније је пала под султанову администрацију. Аустроугарска је тим клином настојала да онемогући територијално уједињење Србије и Црне Горе.” (Екмечић, М., 2017:293) Аустројска политика након Берлинског конгреса била је поприлично јасна – задржати Србију у границама добијеним 1878. године и спречити уједињење српских земаља⁵, Србије и Црне Горе, јер се јак српски блок, с једне стране сматрао претњом за остваривање аустроугарских геополитичких амбиција, док је с друге стране представљао потенцијално руско упориште на Балканском полуострву.⁶

Крајем XIX и почетком XX века, политичко стање на Балкану на неки начин је указивало на бурне предстојеће догађаје који ће потрести, не само Балкан и Европу, већ цео свет. Опасност је долазила са запада, од Аустро-

⁵ „У мају 1900. год., у време када за то није било никакве актуелне потребе, изјављивао је гроф Голуховски грофу Билову, тада државном секретару Спољашњег уреда Немачког царства: *Аустро-Угарска неће никада допустити уједињење Србије и Црне Горе.*” Док планом из 1903. године, гроф Голуховски као решење балканског питања види *слабу Србију*. Ломпар, Мило (2017), *Дух Самопорицања, Catena Mundi*, Београд, стр., 78-110

⁶ „Према једном мемоару Тешенберга, савјетника у аустроугарском министарству спољних послова, написаном за цара 1884. године, главни принципи Андрашијевог источне политике били су: 1. Одржавање турске владавине (...); 2. Одбијање сваке промјене која би могла да угрози националне или политичке интересе Аустро-Угарске, а посебно спречавање стварања од територија под турском влашћу једне компактне словенске државе са већим простором; 3. Успостављање што је могуће веће равнотеже између „балканских раса” и државних творевина (...) и заштита грчког, албанског и румунског елемента; 4. Стварање утиска у Европи и на Балканском полуострву да је руска политика субјективна и себична, а аустроугарска објективна и несебична, па да зато лежи у интересу Европе, Турске и балканских народа да се Аустро-Угарској препусти пресудан утицај на истоку; 5. Стварање основа за потискивање политичких предности Русије на Балкану. Зато Аустро-Угарска мора створити своја упоришта на Балкану као потивтежу руским (...)., Краљачић, Томислав (2017): *Калајев режим у Босни и Херцеговини (1882-1903), Catena Mundi*, Београд, стр., 31

Угарске, која је до тада много пута изразила своје амбиције према овом простору. Босну и Херцеговину су посматрали као рудник природних богатстава који морају поседовати. Међутим, нема сумње да су у окупацији Босне видели (гео)политичке и геостратешке циљеве.

Царинским ратом, који је вођен од 1906. до 1911. године, Аустро-Угарска је хтела да присили Србију на сарадњу. Економске последице по српски народ су биле застрашујуће. У том периоду, 1908. године, анектирана је Босна и Херцеговина и прикључена хабзбуршкој империји. Анексија БиХ је изазвала бригу код Руса и Француза, јер су у томе видели потенцијални немачки пут ка Блиском Истоку.

Велико незадовољство балканских, нетурских народа јавља се након избијања Младотурске револуције 1908. године. То је био погодан тренутак да велике силе искористе народно незадовољство како би иницирале поделу Турске. Аустро-Угарска се највише истицала, јер је настојала да из „окупиране Босне и Херцеговине преко Санџака, Косова и Метохије наступи ка Солуну (*Drang nach Osten*)” (Гађиновић, Р., 2014:123). Из тога је произашло балканско савезништво, у ком су Русија и Француска виделе новог савезника у будућим сукобима. Балкански савез је створен 1912. године од стране Србије, Црне Горе, Бугарске и Грчке. Убрзаним нападима, чланице Балканског савеза су потискивале турску војску, ширећи своје територије. Аустро-Угарска се укључила претњама упућеним Србији и Црној Гори, али до рата није дошло. Турска је потписала мировни уговор 1913. године, а Балкан је током Првог балканског рата добио нову независну државу – Албанију (1912). После месец дана од завршетка Првог балканског рата, изненадним нападом Бугарске на Србију и Грчку, избио је Други балкански рат који је убрзо и завршен страховитим бугарским поразом на Брегалници.⁷

Крајем јула 1914. године, Аустроугарска је објавила рат Србији вођена јасним циљем – „учврстити сопствену позицију у југоисточној Европи”⁸.

⁷ Основни поглед на *балканско решење* није промењен ни после српских победа у Балканским ратовима. Тако Конрад фон Хецендорф – у мемоару од 28. октобра 1912. године – предлаже да Србија *изгуби своју самосталност и да своју судбину потчини вођству Хабзбуршке монархије*. (...) У тој пројекцији аустријско-балканског решења *Србија би се имала просто поделити: Санџак и западну Србију требало би добити Аустрија, нишки и пиротски крај Бугарска, а источни део Србије између Мораве и Тимока Румунија*. Нестанак Србије и српског народа као *балканско решење* истакао је секретар бугарског краља Фердинанда 20. априла 1913. године, рекавши да *Тај народ мора ишчезнути, иначе неће бити мира*. Начелник бечког Министарства иностраних послова, гроф Форгач, говорио је лета 1913. године *да би радо на свакој соби у Министарству изнад врата ставио натпис: delenda est Serbia*, јер је он уништење Србије сматрао као основни услов за опастанак Монархије. Цитирано према: Ломпар, Мило (2017), *Дух Самопорицања, Catena Mundi*, Београд, стр., 79

⁸ „Аустро-Угарска је стално тежила да поправља и даље изграђује своје дотадашње позиције у југоисточној Европи, коју је сматрала за своју природну интересну сферу”, с друге стране „Немачка је тежила да на истом простору изгради своју пуну превласт” као и да према Блиском истоку отвори врата сопственом продору и да сломом Србије нанесе тежак политички пораз Антанте. Тада рођена *Einkreisungsthese* („теза о опкољавању” Рајха од стране непријатеља, наводно намерних да униште немачки народ) била је пропагандно средство. Митровић, Андреј (2018): *Ратни циљеви централних сила и југословенско питање 1914-1918.*; у: *Историја једне утопије*, књига I, *Catena Mundi*, Београд, стр., 192-196

Четворогодишњи, Први рат, однео је са собом огромне људске и материјалне губитке, отворивши једну нову етапу међународне политике која ће потресати свет током XX века. Геополитички интереси и хтења великих сила сударили су се на Балканском полуострву, изазавши катастрофу светских размера.⁹

Стратегијски циљеви Немачке су били јасни – постати светска сила и остварити велики привредни напредак.¹⁰ Наведена стратегија се на три начина тицала југословенског питања: „преко политике вођене према Аустро-Угарској, преко жеље да се Балканско полуострво претвори у мост за немачко продирање на Предњи исток и преко настојања да се рудна и, затим, пољопривредна блага, као и трговачке и финансијске могућности Балкана искористе као допунски привредни простор” (Митровић, А., 2018:216). Овим стратегијским циљевима Немачке, супротстављао се британски геополитичар Ситон-Вотсон, сматрајући да би за спречавање реализације идеје Берлин-Багдад послужила уједињена јужнословенска држава.

У јесен, 11. новембра 1918. године, Немачком капитулацијом завршене су борбе у Првом светском рату. Завршетком Првог рата променио се изглед Европе и света. Нестала су велика царства – Аустро-Угарско, Немачко, Отоманско и Руско – што је утицало на промене граница и нови изглед европске мапе. На Балкану 1. децембра 1918. године долази до уједињења и стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.¹¹

⁹ Професор Љубиша Деспотовић је навео неколико *механизма-покретача Великог светског рата*: Први је велика неравнотежа снага; затим национализам у нарастању; трећи важан фактор је *источно питање* и на крају, расизам. Погледати: Деспотовић, Љ. (2015): Геополитика деструкције, Каирос, Сремски Карловци, стр., 14-21

¹⁰ То је „претпостављало велика територијална проширења, постизање потпуне хегемоније у Европи и стварање огромног колонијалног царства, пре свега у средишњој Африци”. Овај далекосежан план подразумевао је и сложу структуру. „Будућа империја требало је да буде сачињена од самог Рајха или територије која је одређујући фактор, онда од области које су значајне за проширење сировинске базе и тржиште одређујућег фактора и, коначно, од земаља које имају улогу привредно-допунских. Цео овај програм и његове многобројне економистичке, територијалне и политичке разраде носио је најчешће име *Mittleuropa*, *Средња Европа*”. Митровић, Андреј (2018): Ратни циљеви централних сила и југословенско питање 1914-1918.; у: *Историја једне утопије*, књига I, *Catena Mundi*, Београд, стр.,215-216

¹¹ Вудро Вилсон је у децембру 1917. године, након америчке објаве рата Аустроугарској, тражио од групе стручњака у „Истраживању” (*The Inquiry*) да припреме предлог за решавање балканског питања. С тим у вези, Роберт Кернер, један од најплодоноснијих аутора организације, изложио је да је потребно да се охрабре федералистички елементи попут Чехословака, Југословена, Украјинаца, Пољака, како би се смањило немачки утицај у централној и источној Европи. Државни секретар Роберт Ленсинг је 21. септембра 1918. године припремио меморандум са 29 тачака, разматравши како да се спречи немачки утицај и ограниче покушаји да се оствари њен концепт *Mittleuropa*. Осма тачка његовог меморандума била је да територије у којима доминирају „Југословени”, Хрватска, Славонија, Босна и Херцеговина, треба да се уједине са Србијом и Црном Гором, стварајући унитарну или федеративну државу. У дванаестој тачки прецизирао је да границе Србије, Бугарске и Грчке треба да буду оне које су створене после Другог балканског рата. Тринаеста тачка не подразумева постојање Албаније, него се тражи да она буде под суверенитетом Италије или Србије или да буде укључена у југословенску државу. Бисенић, Драган (2018): Тајне „Истраживања”: САД и стварање Југославије; у: *Историја једне утопије*, књига I, *Catena Mundi*, Београд, стр., 340-371

У наредне две године, 1919-1920. потписано је низ мировних уговора који су постали основа политичког живота у Европи. „На резултатима рата и одлукама Мировне конференције настао је систем политичких односа у Европи који се темељио на две врсте сукоба: између победничких и побеђених држава, и између грађанског света и социјалистичке државе. Први сукоби су у међуратном периоду преовладали, али су други били и остали дубоко утемељени у европску историју XX века.” (Митровић, А., 1998:32)

У периоду до Другог светског рата, академик Андреј Митровић је лоцирао дубоку триполарност сила у чијој конструкцији су учествовали Велика Британија и Француска са *интересима очувања версајског поретка*, затим Немачка и Италија са *интересима за кореним изменом, односно уништењем версајског поретка*, и на крају Совјетски Савез са *интересима очувања, по могућству и проширења комунизма*. (Митровић, А., 1998:309) Наведена триполарност сила одлучујуће је утицала на међуратни период, дошавши до изражаја половином тридесетих година.

Немачка је у Другом светском рату била на корак до испуњења својих планова, од продора на исток до светске хегемоније, међутим, њена моћ је сломљена, а свет је ушао у период „хладне” нетрпељивости.

Немачки средњоевропски континентализам и Балкан на почетку XXI века

Средњоевропски немачки континентализам подразумева Немачку као централну силу и њене геополитичке циљеве. Ово је телурократска геополитичка концепција на чији облик су утицали и Оријент и Окцидент. Увидевши историјски континуитет немачког односа према балканском простору, нема дилеме да је она геополитички „клин” продора ка нафтоносним пољима Блиског Истока трасирала дуж Балканског полуострва. Класичне немачке геополитичке постулате смо представили на самом почетку рада, те ћемо наредним редовима да представимо садашње стање на релацији Немачка-Балкан.

Када је реч о *Mitteleuropi*, тај пројекат се поново актуелизује након рушења Берлинског зида и уједињења Немачке. Тада „почињу да се појављују различите визије, модалитети и просторне опције издвајања средњоевропског простора, махом замаскиране културним и економским принципима, али очигледно мотивисани геополитичким интересима” (Степић, М., 2016:231-232). Интересна сфера којој теже германски чиниоци иде дуж Дунава као важног коридора који се од извора у Немачкој пружа до Црног мора. „Дунавски макрорегион је источни крак континенталне геополитичке хоризонтале која се пружа правцем Рајна-Мајна-Дунав и која може представљати геоекономску жилу куцавицу Европе.”¹²

¹² Овим краком је успостављен пловни пут између Црног и Северног мора што олакшава „даље трансферисање западноервопских и средњоевропских економских, културних и војни интереса и утицаја ка средњоазијском и блискоисточном региону”. Пророковић, Д. (2014): Геополитичка димензија макрорегионалних стратегија ЕУ, Национални интерес, vol. 19, год. X, бр. 1/2014., Институт за политичке студије, Београд, стр., 23

Карта 1. Рајна-Дунав – континентална геополитичка хоризонтала

Како истиче Д. Пророковић, јачањем европске геополитичке хоризонтале [карта 1] државе континенталног дела Европске уније обезбеђују „самосталнији геополитички наступ у будућности”. На тај начин се „телурократске средњоевропске земље у великој мери ослобађају непријатног притиска и зависности од таласократских САД и њихових западноевропских савезника” и с друге стране „отварају сасвим нове перспективе на истоку, што може довести и до стварања нових геостратешких и геокономских партнерстава”. (Пророковић, Д., 2014:23) Нема дилеме да у Немачкој постоји тежња за осамостаљивањем, али се поставља питање у којој мери је то могуће? Европска унија је верни заступник атлантизма и „проводник таласократских интереса у источном појасу евроатлантског геополитичког простора”, што значи да Немачка мора да „користи механизме ЕУ како би ојачала сопствену позицију” (Пророковић, Д., 2015:59-60), и потом да учврсти ширу зону утицаја која би обухватала Балтик, Јадран и Подунавље. „Посматрано из угла континентализма, успостављање зоне геополитичке контроле над током Дунава је condition sine qua non. Отуда се овладавање Подунављем (посебно његовим панонским сектором) сматра „формулом” централноевропске и укупне континенталне моћи, те „одскочном даском” за даље империјалне продоре, и то: у влашко-понијски басен; у кавкаски, прекаспијски и централно азијски простор; на југоисток, балканском трансмисијом, до полука светске моћи – Босфора, Дарданела, Суеца, блискоисточних културних жаришта и резерви нафте. Дунавска саобраћајно-географска „кичма” постала је неприкосновена геополитичка чињеница експанзионистичких амбиција германског „блока”, парадигма „копнене варијанте” стицања немачке моћи.” (Пророковић, Д., 2014:177-178)

Нема дилеме да је Немачка једна од најмоћнијих европских земаља, међутим не смемо заборавити чињеницу да је она чланица Европске уније, која, како смо већ рекли, представља атлантистички „пројекат”, затим је у кругу НАТО чланица и без сумње под америчком контролом, будући да се на њеној територији налазе важне војне базе и велики број НАТО војника. САД контролом Немачке настоји да осујети њене (гео)политичке планове у погледу Балкана – америчке интересне зоне.

Приликом анализе важности Балкана кроз средњоевропско-континенталистички концепт, намеће се пет разлога на које је указао Д. Пророковић. Први се односи на географски положај Балкана преко чије територије прелазе важне „континенталне саобраћајнице које спајају Средњу Европу са Блиским истоком и кавкаско-каспијским ареалом, као и речне саобраћајнице којима се спаја црноморски басен са атлантским акваторијем”. Други разлог је везан за питање енергетске безбедности, будући да је преко простора Балкана „планирана изградња чак пет енергетских коридора: гасовода „Јужни ток”, „Набуко” и „Трансјадранског гасовода”; и нафтовода „АМБО” и „ЦПОТ”. Трећи разлог због којег је Балкан важан у средњоевропскоконтиненталистичким пројекцијама је географска повезаност са Средњом Европом, која узрокује и геоекономску повезаност. „Реализацијом Дунавске стратегије ЕУ и могуће Јадранске стратегије ЕУ, Немачка би потпуно интегрисала Балкан у сопствени саобраћајни систем. (...) Потенцијали јадранских лука, пре свега Трста, словеначких и хрватских лука (Копер, Ријека) у северном делу Јадрана, као и црноморске луке Констанца су огромни. Њихов развој може директно утицати на повећавање конкурентности средњоевропске привреде, а у случају сукоба са атлантизмом то је и стратешки правац за извоз роба. Поред тога, балканске земље представљају тржиште на којем немачки и аустријски произвођачи пласирају своје производе. Такође, животни стандард, односно економско-социјална ситуација представља извориште јефтине радне снаге за немачку привреду, или као „увозна” радна снага или као радна снага у потенцијално дислоцираним производним капацитетима из средњоевропских држава на Балкан”. Четврти разлог је питање безбедности. „Балкан је двориште Средње Европе и свака нестабилност на Балкану може се неповољно одразити на средњоевропске земље. (...) посебно може бити непријатна ескалација неке од тињајућих нетрпељивости на постјугословенском простору, као што су, на пример, албанско-српска, албанско-македонска или српско-хрватска”. Поред тога, потенцијална претња за Средњу Европу је „тероризам, верски фундаментализам и организовани криминал. (...) Балкан представља „западни шпиц” такозваног „златног полумесеца” који се протеже од Авганистана и Пакистана, преко Блиског истока до Балкана”. Пети разлог због којег се може рећи да „Балкан има велики геополитички значај за средњоевропски континентализам су потенцијалне миграције у будућности. Средњоевропске земље треба или да опреме и оспособе балканске земље за спречавање масовних, неконтролисаних и непожељних миграција у будућности, или да Балкан постане крајња дестинација за емигранте”. (Пророковић, Д., 2014:264-287)

Закључак

Немачка као моћна европска држава пројектује Балкан као своју сферу интереса. Германски блок вековима има претензије ка овом простору о чему нам сведоче историјске чињенице наведене у раду. Разлози заинтересованости за полуострво су многи, од жеље за овладавањем блискоисточним нафтонос-

ним пољима, до геоекономских, безбедносних, географско-просторних и других разлога. Међутим, Америка је ставила под контролу немачке активности, како не би дошло до евентуалног угрожавања америчких интереса у Европи (Балкану). САД воде рачуна о свим сегментима у зони својих интереса. Под својом контролом држе балкански териториј и акваториј, а балканске народе држи у стању перманентне нестабилности које олако може прерасти у сукобе са запаљивим дејством по Средњу Европу. У сфери безбедности, оно што такође значајно потреса читав европски континент јесу актуелне миграције, иза којих, према речима утицајног америчког теоретичара Џозефа Наја, стоји Америка. У том контексту, професор Љ. Деспотовић сковао је синтагму **оружје за масовно мигрирање** којом јасно одређује суштину актуелних миграција у којима се „демографски вишак становништва користи као популационо оружје против Европе и њених грађана”. (Деспотовић, Љ., Кузмановић, Н., 2017: 65) Немачка, услед наведених актуелних токова, има проблем у „дворишту” што јој за неко време може сузити видокруг - економски, политички, стратегијски, те самим тим и онемогућити потенцијално залажење у америчку интересну сферу.

Литература:

1. Avijucki, V. (2009): *Kontinentalne geopolitike: svet u XXI veku*, Clio, Beograd
2. Antić, Čedomir (2009): *Kratka istorije Srbije 1804-2004.*, Biblioteka „Minut”, Beograd
3. Bataković, T. Dušan (2018): *Balkanski pijemont – Srbija i Jugoslovensko pitanje*; u *Istorija jedne utopije*, knjiga I, *Catena Mundi*, Beograd
4. Bisenić, Dragan (2018): *Tajne „Istraživanja”*: SAD i stvaranje Jugoslavije; u: *Istorija jedne utopije*, knjiga I, *Catena Mundi*, Beograd
5. Gaćinović, Radoslav (2014): *Političke prilike na Balkanu početkom HH veka*, NBP – žurnal za kriminalistiku i pravo, Kriminolističko-policijaska akademija, Beograd
6. Grčić, M. (2000): *Politička geografija*, Geografski fakultet, Beograd
7. Despotović, Lj. (2008): *Srpska politička moderna: Srbija u procesima političke modernizacije 19. veka*, Stylos, Novi Sad
8. Despotović, Lj. (2010): *Obeležja geopolitičkog položaja Srbije i srpskih zemalja u kontekstu aktuelnih procesa balkanizacije*, Sociološki pregled, vol. XLIV (2010), no. 4, Beograd
9. Despotović, Lj. (2012): *Srpska geopolitička paradigma*, Kairos, Sremski Karlovci
10. Despotović, Lj. (2015): *Geopolitika destrukcije*, Kairos, Sremski Karlovci
11. Despotović, Lj., Kuzmanović, N. (2017): *Idejni aspekti duhovne krize hrišćanstva: religijski kontekst migrantske krize, i identitetske posledice po evropske nacije*, *Kultura polisa*, god. XIV (2017) posebno izdanje, IES, Beograd, *Kultura-Polisa*, Novi Sad
12. Ekmečić, Milorad (2017): *Dugo kretanje između klanja i oranja: Istorija Srba u novom veku (1492-1992)*, *Evro Book*, Beograd
13. Kjelien, R. (1923): *Država kao životni oblik* (preveo dr Franjo Mađarević), Izdanje I.Đ. Đurđevića, Beograd-Sarajevo
14. Kraljačić, Tomislav (2017): *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882-1903)*, *Catena Mundi*, Beograd
15. Lompar, Milo (2017), *Duh Samoporicanja*, *Catena Mundi*, Beograd

16. Mitrović, Andrej (1998): Vreme netrpeljivih: Politička istorija velikih država Evrope 1919-1939., CID, Podgorica
17. Mitrović, Andrej (2018): Ratni ciljevi centralnih sila i jugoslovensko pitanje 1914-1918.; u: *Istorija jedne utopije*, knjiga I, *Catena Mundi*, Beograd
18. Pavić, R. (1971): Uvod u opću političku geografiju i geopolitiku (sa osnovama geostrategije), Sveučilište u Zagrebu, FPN, Zagreb
19. Proroković, D. (2012): Geopolitika Srbije, Službeni glasnik; Geopolitika, Beograd
20. Proroković, D. (2014): Geopolitička dimenzija makroregionalnih strategija EU, Nacionalni interes, vol. 19, god. H, br. 1/2014., Institut za političke studije, Beograd
21. Proroković, D. (2014): Nemačka geopolitika i Balkan: O ciljevima srednjoevropskog kontinentalizma, *Catena Mundi*, Beograd
22. Proroković, D. (2015): Srednjoevropski kontinentalizam i četiri moguća scenarija za Balkan, *Kultura polisa*, god. XII, posebno izdanje, *Kultura-Polisa*, Institut za evropske studije, Novi Sad
23. Stepić, M. (2016): Geopolitika: Ideje, teorije, koncepcije; Institut za političke studije, Beograd
24. Hantington, S. (2000): Sukov civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka, Romanov, Banja Luka, CID, Podgorica
25. Šušnjić, B. S. (2004): Geopolitički košmar Balkana, Vojnoizdavački zavod, Beograd

GERMAN CENTRAL EUROPEAN CONTINENTALISM AND BALKAN

Summary: The undoubted Balkan geopolitical significance has for centuries attracted the attention of global and regional powers whose interests are crossed in this area making it a sturdy geopolitical knot.

In our focus will be the regional power of Germany, which projects the Balkan space in the long-term continuity as its sphere of influence. The reasons are many, and for the purpose of better understanding of the same, we will try to clearly outline the postulates of the German geopolitical school at the very beginning, then we will rely on the theories and projections of the German geopolitical authorities of that time, analyze the German projection of the Balkans in the 19th and 20th centuries. In the end, we will analyze the relationship of German Central European continentalism towards the Balkans at the beginning of the 21st century.

Key words: geopolitics, Balkans, Central European Continentalism, Germany, Mitteleuropa